

Prehistorie en oudheid

bron 1

In het boek Theaetetus beschrijft de filosoof Plato (ca. 427-347 v. Chr.) een discussie tussen de Griekse filosoof Socrates (ca. 470-399 v. Chr.) uit Athene en de wiskundige Theaetetus. De filosoof Socrates trachtte tot "ware kennis" te komen, door onder andere het voortdurend stellen van vragen. Een gedeelte uit deze discussie

Socrates: "Weet u dat ik hetzelfde vak beoefen als mijn moeder, die vroedvrouw was?"

Theaetetus: "Nee, dat wist ik niet." (...)

Socrates: "Mijn beroep lijkt in veel opzichten op dat van een vroedvrouw, maar met dit verschil dat ik mannen help en geen vrouwen en dat ik kijk naar de ziel en niet naar het lichaam als zij in barensnood zijn. (...) En net als de vroedvrouwen breng ik zelf niets voort. Men verwijt mij terecht dat ik anderen vragen stel waarvoor ik te dom ben om die te beantwoorden. (...) Daarom ben ik zelf geen wijs man en kan ik helemaal niets laten zien dat ik zelf heb bedacht of uitgevonden, maar de mensen met wie ik discussieer, profiteren ervan. Sommigen lijken in het begin heel onwetend, maar als het contact voortduurt gaan zij verbazingwekkend vooruit (...). Dit stellen zijzelf vast en ook anderen zien het. Het is dus duidelijk dat zij van mij niets leren. De vele knappe conclusies die zij trekken zijn door henzelf bedacht."

bron 2

De Romeinse geschiedschrijver Livius (59 v. Chr.–17 na Chr.) maakt voor zijn geschiedenis van de stad Rome gebruik van verhalen die al eeuwen werden verteld. Een voorbeeld hiervan is de sage van Titus Manlius Torquatus

Eens, toen er een oorlog was tussen de Romeinen en hun buurvolk de Latijnen, hadden de twee consuls die Rome bestuurden, bevolen dat niemand op eigen houtje tegen de Latijnen mocht vechten. Eén van de consuls had een zoon, Titus Manlius, die commandant was van een ruiterafdeling. Tijdens een verkenningstocht in de omgeving van Rome ontmoette hij met zijn ruiters een afdeling Latijnse ruiters. Hun aanvoerder, de beroemde Geminus Maecius, herkende Titus Manlius en schreeuwde: “Waar blijven nou jullie consuls met hun legers?”

“Die zullen optrekken, wanneer het juiste moment gekomen is en Jupiter, onze god, zal hen bijstaan”, schreeuwde Titus Manlius terug.

Daarop reed Geminus een eindje naar voren en zei: “Wil jij dan misschien tegen mij vechten? Dan kunnen de Romeinen alvast zien dat de Latijnen veel sterker zijn!”

Manlius werd kwaad door die belediging. Hij vergat het verbod van zijn vader en stormde op Geminus af. Met zijn speer (...) stak Manlius hem zo krachtig door zijn hals, dat het staal tussen zijn ribben weer naar buiten kwam. Onder gejuich keerde hij met de wapenrusting van zijn gedode vijand terug naar het kamp.

Hij ging naar de tent van zijn vader en zei: “Iedereen kan nu zien dat ik werkelijk uw zoon ben. Ik breng u de buit van een vijand die ik gedood heb.” De consul keerde onmiddellijk zijn zoon de rug toe en liet de hoornblazer het teken tot verzamelen geven. Toen alle soldaten voor zijn tent stonden, sprak hij hem toe: “Titus Manlius, jij hebt je niets aangetrokken van het bevel van de consuls of dat van je vader. Je hebt de discipline geschonden waar Rome zijn macht aan ontleent. (...) Ik houd van jou omdat je mijn kind bent en ik begrijp dat je je dapperheid hebt willen tonen. Maar als jij ongestraft blijft, verliezen de bevelen van de consuls voor altijd hun waarde. Je hebt de legerdiscipline verzwakt, en daarom moet je gestraft worden. Bind hem aan de paal!”

Iedereen verbleekte bij het horen van dit wrede bevel. De soldaten waren te bang om iets te zeggen. Titus Manlius moest onthoofd worden! Toen na de nekslag het bloed uit de wond gutste, steeg één grote jammerklacht op. Het lijk van Titus Manlius werd op een brandstapel gelegd en samen met de wapenbuit verbrand.

bron 3

“Consul Titus Manlius Torquatus laat zijn zoon onthoofden”, schilderij van Ferdinand Bol uit circa 1661-1663. Het schilderij is gemaakt in opdracht van de Amsterdamse Admiraliteit, de organisatie die verantwoordelijk was voor de vloot. Het doek hing in hun Raadskamer, de plaats waar het bestuur vergaderde

bron 4

Foto van een votiefsteen (een offersteen die uit dankbaarheid aan een god of godin is beloofd), uit de periode 170-270, gevonden bij Colijnsplaat in Zeeland

Op de steen staat

Deae Nehalenniae Vegisonius Martinus, cives (=civis) Secuanus, nauta, v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Vertaling

Aan de godin Nehalennia heeft Vegisonius, burger uit het land van de Sequani (een gebied in Frankrijk), scheepseigenaar, zijn belofte ingelost, gaarne en met reden.

Toelichting

De godin Nehalennia werd al voor de komst van de Romeinen in Zeeland vereerd, maar in de Romeinse tijd werden er voor haar twee tempels opgericht, bij het huidige Domburg en Colijnsplaat. Daar zijn ongeveer 240 votiefstenen gevonden van handelaren en zeevarenden uit verschillende delen van het Romeinse Rijk die met hun schepen van en naar de Britse eilanden (de Romeinse provincie Brittannia) voeren. Zij bedanken de godin daarmee voor een behouden vaart.

De middeleeuwen

bron 5

Gedeelte uit het verdrag van Omar, vermoedelijk uit de zevende eeuw. Islamitische veroveraars sluiten overeenkomsten met de niet-islamitische bevolking van de gebieden die zij bij hun rijk voegen. Er zijn verschillende overeenkomsten overgeleverd die elk worden toegeschreven aan Kalief Omar

Wij christenen:

Wij zullen onze godsdienst niet openlijk beoefenen noch iemand ertoe bekeren. Wij zullen niemand van onze familie verhinderen tot de islam over te gaan als hij dat wenst.

Wij zullen de moslims respect tonen, en wij zullen van onze zitplaats opstaan als zij wensen te zitten. (...)

Wij zullen niet spreken wanneer zij spreken, noch zullen wij hun eervolle namen dragen. (...)

Wij zullen in onze kerken alleen heel zachtjes klappen. (...)

Wij zullen onze doden niet dichtbij de moslims begraven.

Wij zullen geen slaven nemen die aan de moslims zijn toegewezen.

Wij zullen onze huizen niet hoger maken dan die van de moslims.

bron 6

De theoloog Thomas van Aquino (1225-1274) schrijft omstreeks 1265

Nu is een bestuur hoger als het is ingesteld om een hoger doel te dienen. (...) Een dergelijk hoger bestuur (...) is toevertrouwd aan de Heer Jezus Christus, een bestuur dat eeuwig is. (...) Daarom, om het geestelijke van het aardse te scheiden, is dit soort regeren van het koninkrijk niet aan aardse koningen toevertrouwd maar aan priesters, en in het bijzonder aan de Hoogste Priester, de opvolger van Petrus, de plaatsvervanger van Christus, de bisschop van Rome (de paus), aan wie alle koningen van het christenvolk ondergeschikt behoren te zijn, zoals aan de Heer Jezus Christus zelf. (...) Onder de wet van Christus moeten koningen aan priesters ondergeschikt zijn.

Vroegmoderne tijd

bron 7

De kerkhervormer Maarten Luther wordt op 3 april 1521 door de paus in de kerkelijke ban gedaan. De Duitse keizer Karel V wil Luther uit het Duitse Rijk verbannen. Op dat moment zijn de Duitse vorsten (het Duitse keizerrijk bestaat uit een aantal verschillende vorstendommen) bijeen in Worms voor een Rijksdag, een vergadering onder leiding van de keizer. Hier mag Luther zich verdedigen, maar hij wordt uiteindelijk toch door de keizer in de (rijks)ban gedaan. Luther is dan al ondergedoken op een kasteel van de keurvorst van Saksen, een van de leden van de Rijksdag. In zijn verdediging voor de Rijksdag zegt Maarten Luther

“Zeer grootmogende keizer, zeer hoogmogende keurvorsten¹⁾, vorsten en edelen. Van de twee punten die mij gisteren zijn voorgelegd door uwe keizerlijke majesteit en uw hoogmogendheden, namelijk of ik de gewraakte (afgekeurde) en op mijn naam staande geschriften als de mijne erken en erachter blijf staan of ze wil herroepen, heb ik op het eerste punt al meteen kort en klaar geantwoord, namelijk dat deze boekjes inderdaad mijn werk zijn en onder mijn naam gepubliceerd. (...)

Nu uwe keizerlijke majesteit en uwe hoogheden een eenvoudig antwoord wensen, geef ik een antwoord zonder talmen of omhaal (...): alleen getuigenissen van de Heilige Schrift of overtuigende bewijzen kunnen mij in het ongelijk stellen. Want ik geloof noch de paus, noch de concilies alleen, omdat het zonneklaar is dat zij zich herhaaldelijk hebben vergist en zichzelf hebben tegengesproken. Ik kan alleen overwonnen worden door de Heilige Schriften die ik heb aangehaald. En aangezien mijn geweten gevangen is in Gods woord, kan ik en wil ik niets herroepen, omdat het bezwaarlijk, onheilzaam en gevaarlijk is om tegen het geweten in te handelen. (...) De concilies²⁾ kunnen dwalen en hebben gedwaald, dat is zonneklaar en ik zal het bewijzen. God moge mij te hulp komen. Amen. Hier ben ik.”

noot 1 de keurvorsten zijn de Duitse vorsten die de keizer van het Duitse Rijk kiezen

noot 2 op een concilie vergaderen rooms-katholieke bisschoppen over geloofszaken

bron 8

In de zomer van 1573 komt de schilder Paolo Veronese in moeilijkheden. Hij moet verschijnen voor de Inquisitie (kerkelijke rechtbank) om zich te verdedigen tegen een beschuldiging van ketterij. Hieronder staat een deel van zijn verhoor

V(raag):

Waar is het een schilderij van?

A(ntwoord):

Het is een schilderij van het Laatste Avondmaal dat Jezus genoot met zijn discipelen in het huis van Simon.

V: En dit Avondmaal van Onze Heer, heb je er ook bedienden op geschilderd?

A: Ja, mijnheer.

V: Zeg hoeveel bedienden en wat elk aan het doen is.

A: Eerst is er de meester van het huis, Simon; onder hem heb ik een bediende geplaatst, waarvan ik aanneem dat die is gekomen voor zijn eigen plezier om de tafeldekking te zien. Er zijn nog verschillende andere, die ik mij vanwege het grote aantal figuren op het schilderij niet meer kan herinneren.

V: Wat is de betekenis van de mannen in Duitse kledij met een hellebaard (soort lans) in hun hand? (...)

A: Wij schilders maken gebruik van dezelfde vrijheid die geldt voor dichters en narren. Ik heb die twee hellebaardiers geplaatst, één is aan het eten en de andere aan het drinken bij de trap, maar ze staan beide klaar om elke taak te vervullen die van hen geëist wordt: het leek me passend dat een meester van een huis dat zo rijk en groot was - zoals ik al had gezegd - zulke bedienden had. (...)

V: Wie denk je dat er werkelijk aanwezig waren bij het Laatste Avondmaal?

A: Ik geloof dat Christus en zijn apostelen aanwezig waren, maar op de voorgrond van het schilderij heb ik figuren geplaatst als versiering, die heb ik zelf bedacht.

V: Was je opgedragen figuren als Duitsers en narren te schilderen?

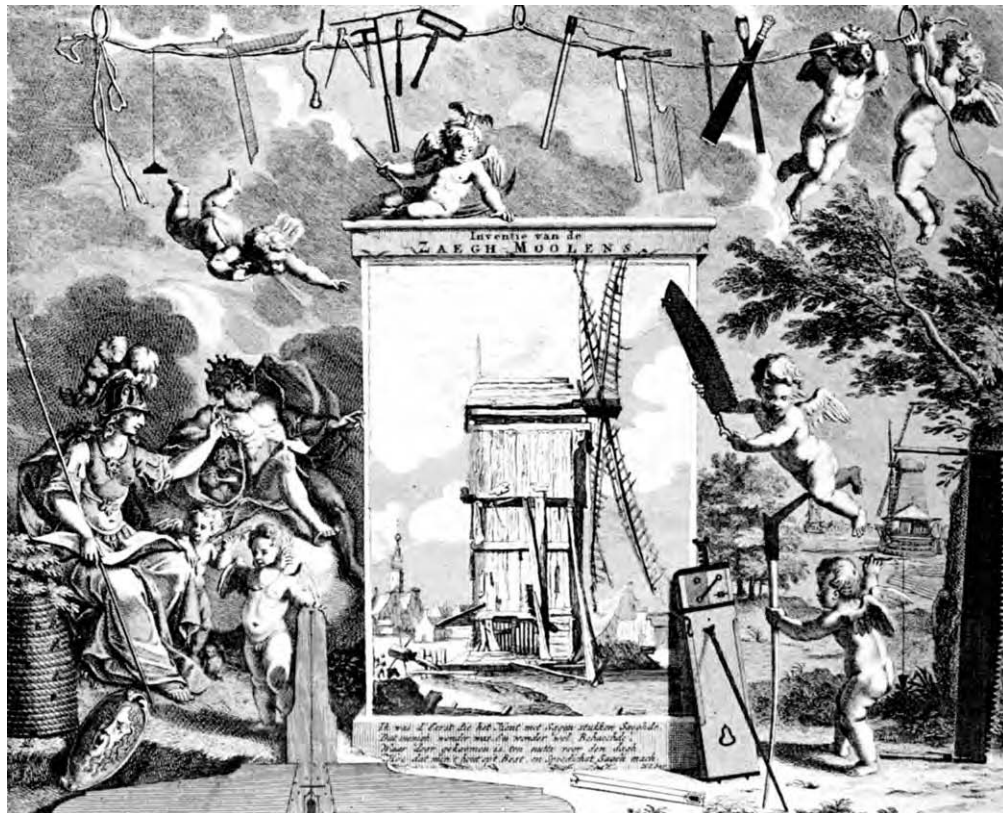
A: Nee, mijnheer, maar aan mij was opgedragen het schilderij zo goed mogelijk te versieren, en aangezien het een groot schilderij is, moest dat naar mijn mening met veel figuren.

V: Begrijp je nu dat je een fout hebt gemaakt het zo te schilderen en dat het niet kan worden goedgekeurd?

A: Grote Heren, ik verdedig het niet maar ik dacht dat ik er juist aan deed.

bron 9

Een allegorie (=zinnebeeldige voorstelling) uit de achttiende eeuw, met als thema: de uitvinding van de zaagmolen in de zestiende eeuw

Toelichting

De prent middenin de afbeelding is in 1592 gemaakt naar aanleiding van de beloning voor de uitvinder van de houtzaagmolen, Cornelis van Uitgeest, omdat de zaagmolen het hout zo snel en goed kon zagen.

- de figuren links: Grieks-Romeinse goden die welvaart en handel verbeelden
- bovenaan en rechts: timmermansgereedschappen
- links vooraan: een bijenkorf, symbool van nijverheid
- rechts achter: een achttiende-eeuwse molen

Moderne tijd

bron 10

De Amerikaanse journalist John O'Sullivan is de eerste die de term "Manifest Destiny" gebruikt. In de negentiende eeuw wordt het grondgebied van de oorspronkelijke dertien Verenigde Staten uitgebreid door koop en annexatie. In 1845 betoogt O'Sullivan in de New York Morning News dat de Verenigde Staten recht hebben op Oregon Territory (het gebied ten westen van de Rocky Mountains tot de Stille Oceaan), op dat moment officieel onder gezamenlijk Amerikaans-Brits gezag

Weg, weg met al die lagen spinnenweb van rechten van ontdekking, exploratie, kolonisatie, aaneengeslotenheid etc. De Amerikaanse claim is gebaseerd op onze "Manifest Destiny" om ons te verspreiden en ons recht om het hele continent te bezitten dat de Voorzienigheid ons heeft gegeven voor de ontwikkeling van het grote experiment van vrijheid en federaal zelfbestuur dat ons is toevertrouwd. Het is vergelijkbaar met het recht dat een boom heeft op de ruimte in lucht en aarde die hij nodig heeft voor zijn volle ontwikkeling, zijn voorbestemming om te groeien, vergelijkbaar met het recht van een rivier op haar bedding, vereist voor zijn wassende stroom. Ons werkelijke recht is eerder te vinden in onze toekomst dan in ons verleden, laat staan in de geschiedenis van Spaanse ontdekkingen of Franse koloniale rechten (...).

Voor Engeland kan Oregon nooit meer zijn dan een jachtterrein met huiden als opbrengst. Ze kan het niet koloniseren met haar burgers. In onze handen echter, zal dit gebied zich razendsnel vullen met een bevolking die voorbestemd is om, binnen de levensduur van de huidige generatie, een nobel jong rijk op te zetten aan de Pacific, ernaar strevend de grootsheid te evenaren die zich al voordoet aan de Atlantische kust en in de vallei van de Mississippi.

bron 11

Afgevaardigde Robert Winthrop uit Massachusetts houdt in 1846 een toespraak in het Amerikaanse Congres (parlement) over een grensconflict met de Britten in Oregon Territory. Winthrop verwijst hierin naar de "Manifest Destiny"

Er is echter een element in ons recht op Oregon waarvan ik toegeef dat ik het niet heb genoemd en waar ik misschien niet helemaal recht aan heb gedaan. Ik bedoel die nieuwe interpretatie van ons recht, omschreven als onze "Manifest Destiny", het morele recht om ons over het hele continent te verspreiden. Een toonaangevend dagblad van de regering heeft openlijk verklaard dat dit nog wel ons beste en sterkste recht is, een recht zo duidelijk, zo alles overweldigend en zo onbetwistbaar, dat zelfs als Groot-Brittannië al onze rechten had en daarnaast nog die van zichzelf, die niettemin van geen belang zouden zijn. Het recht van onze "Manifest Destiny"! Er is hier sprake van een nieuw hoofdstuk in het volkenrecht; of beter, in de speciale wetten van ons eigen land. Ik veronderstel dat we het erover eens kunnen zijn dat dit recht op een "Manifest Destiny" om ons te verspreiden, niet bestaat in enige andere natie dan de universele Yankee (= Amerikaanse)-natie!

bron 12

Twee Friese vrienden, Tjibbe Geerts van der Meulen, dichter en uitgever, en Hindrik Bosgra, boomkweker, maken rond 1860 een rondreis door de noordelijke provincies van Nederland. Zij bezoeken de moderne textielfabriek in Veenhuizen en laten zich daar rondleiden

Er werd een jonge vrouw van haar werk weggeroepen om ons een uitleg van het werktuig te geven. Eerst zagen wij hoe de katoen, ruig en onbewerkt in grote balen aangevoerd, in een grote ketel of ijzeren ton gepropt werd. Dan legde men het katoen op een soort mangel, waar een groot aantal raderen het automatisch op grote rollen bracht. Die sponnen dan van elke rol een stuk of vijf draden; op het laatst zo fijn dat er garen van geweven kon worden. En al die wielen, raderen, radertjes, pijpen en roeden, al die beweging verliep werkelijk dankzij water en vuur. Het vuur moest gestookt worden en mannen brachten met kruitwagens steeds maar door turf naar de stookplaats. Waar de stoomkracht begon, was een enorm groot wiel, met in 't midden een as, die de hele boel in rep en roer bracht.

Maar, al hoe indrukwekkend en kunstig het allemaal wezen mocht en ons een bewijs van menselijk kunnen gaf, ik geloof dat wij er samen meer plezier aan hadden dan die anderhalf honderd mensen bij elkaar, mannen en vrouwen, die dag in dag uit en jaar in jaar uit altijd moeten staan of zitten om de rollen op te zetten, draad te knopen en te haspelen.

bron 13

Foto uit 1911 van een uienschilster met helpende kinderen bij haar huis

bron 14

Foto uit 1957 van een gezin dat bonen dopt voor een conservenfabriek in Leiden

bron 15

In Duitsland wordt op 1 april 1933, direct na de machtsovername door de nationaalsocialisten, een boycot van joodse winkels georganiseerd. De heer Lazarus uit Oldenburg vertelt hierover

Er stonden voor onze winkel op de weg twee SA-mannen met een groot bord waarop stond "Duitsers, koopt niet bij Joden!"

Maar het was koud, het was april en toen zei mijn moeder: "Mannen, willen jullie een kop thee hebben?" Zij zeiden "Ja." Toen hebben ze het bord neergezet en zijn met ons naar boven gegaan in de keuken, in uniform, en hebben een kop thee gedronken en zijn weer naar buiten gegaan.

"Duitsers, koopt niet bij Joden!", dat was nu eenmaal de mentaliteit.

Toelichting

SA: de knokploeg van de NSDAP, de Duitse nationaalsocialisten

bron 16

Een gedeelte uit een beroemde toespraak van president Truman tot het Amerikaanse Congres op 12 maart 1947, waarin hij de Marshallhulp (financiële en economische steun voor de wederopbouw) aan West-Europa aankondigt

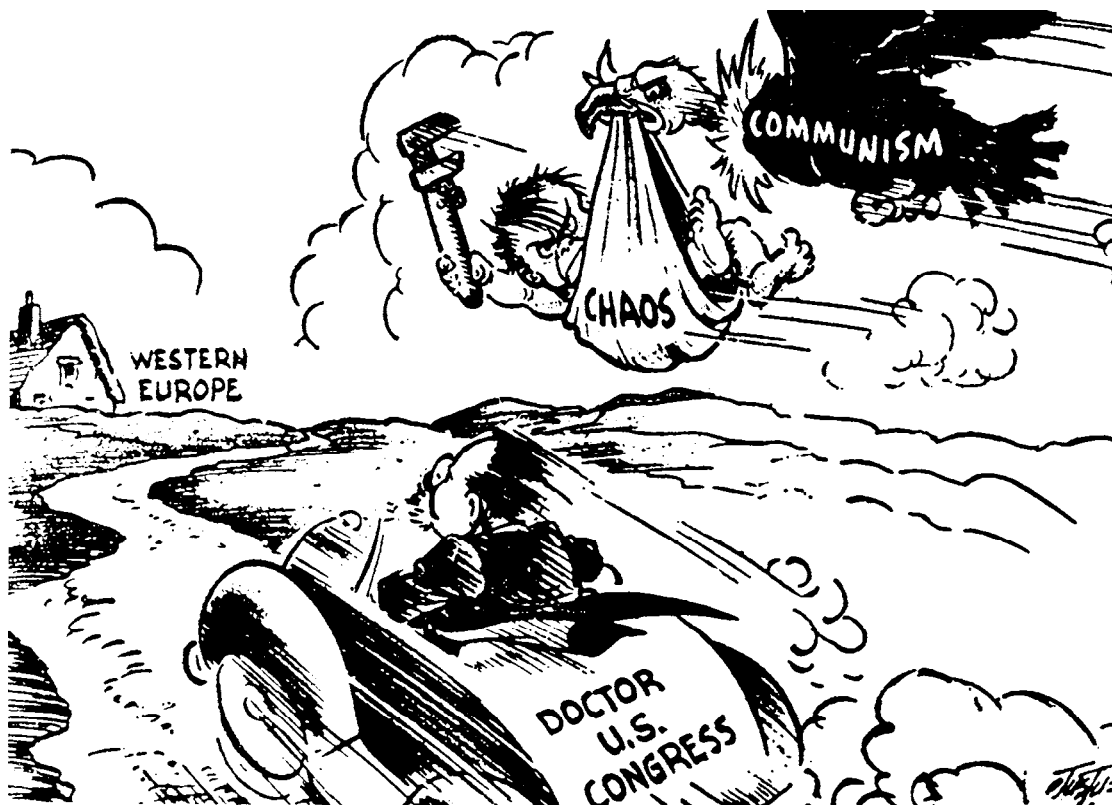
Ik geloof dat onze hulp in eerste instantie economisch en financieel moet zijn, omdat dit essentieel is voor economische stabiliteit en ordelijke politieke processen. (...)

De zaden van totalitaire regimes worden gevoed door ellende en gebrek. Zij verbreiden zich en groeien in de slechte grond van armoede en strijd. Zij komen tot volle wasdom als de hoop van een volk op een beter leven gestorven is. Wij moeten de hoop levend houden.

De vrije volkeren van de wereld kijken naar ons voor steun bij het handhaven van hun vrijheden.

bron 17

Een politieke prent uit de Amerikaanse Minneapolis Star uit 1947 met als ondertekening: "Gas geven dokter!"

Vertaling van de tekst in de prent

Western Europe: West-Europa

Doctor U.S. Congress: dokter Congres (het parlement) van de Verenigde Staten

communism: communisme

bron 18

Op 11 oktober 1973 pleegt de Chileense generaal Augusto Pinochet een staatsgreep in zijn land waarbij de gekozen socialistische president Allende wordt gedood. Op 15 oktober verschijnt in het Duitse weekblad Der Spiegel een interview met Pablo Rodriguez en Roberto Thieme, leden van een groep die de coup van Pinochet gesteund heeft. Hieronder een deel van het interview

- Der Spiegel: Wanneer er tot nu toe geen georganiseerde massabeweging achter de junta (= militaire dictatuur) staat, waarom worden er dan geen verkiezingen gehouden die de wereld op zijn minst achteraf de goedkeuring van de coup door de Chilenen bewijzen kan?
- Rodriguez: De junta heeft tijdelijk een politieke rust voorgeschreven, de partijen met verlof gestuurd...
- Der Spiegel: ...verboden.
- Rodriguez: met verlof gestuurd! Alleen de marxistische (= socialistische en communistische) partijen die verantwoordelijk zijn voor alles wat er gebeurd is, zijn buiten de wet gesteld. Er is nu nog maar één partij: de partij van alle Chilenen die bereid zijn aan de nationale wederopbouw van het vaderland mee te werken.
- Der Spiegel: Zeer groot schijnt uw vertrouwen en dat van junta niet te zijn in de wil-tot-opbouw van de Chilenen.
- Rodriguez: Jarenlang hebben de marxisten tot een klassenstrijd opgeroepen, de harmonische eenheid van het Chileense volk verstoord, haat gezaaid en het volk zozeer gepolitiseerd en gepolariseerd dat het bijna tot een burgeroorlog gekomen was. Daarom moet het land eerst een keer gepacificeerd worden, tot rust komen. Daarom moet het leger eerst alleen, boven de partijen staand, het land regeren.
- Der Spiegel: Hoelang?
- Rodriguez: Dat hangt van ons allemaal af, van alle Chilenen. Dat hangt af van onze bereidwilligheid om de taak van de strijdkrachten te begrijpen. Dat hangt af van de omvang van het verzet waarop de strijdkrachten stuiten.
- Der Spiegel: Op het ogenblik schijnen nog zeer velen het niet te begrijpen: duizenden arbeiders werden in de strijd gedood, de junta zelf bevestigt dat duizenden gearresteerd werden. Ooggetuigen vertellen van foltering, voortdurende terreuracties (...)
- Thieme: Er wordt nu niet meer gefolterd, dat weet ik heel zeker. Het leger houdt mensen vast, dat is juist, die op soldaten geschoten hebben. En criminelen en mensen die zij niet kunnen uitwijzen. Oké. En er zijn spoedprocessen tegen verraders. Met drastische veroordelingen – maar alles gaat legaal, dat kunt u van mij aannemen (...)